

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی

alavi@iki.ac.ir

aliabootorabi@yahoo.com

ab.ayenehchi@yahoo.com

سیداسماعیل علوی / دانشجوی دکتری روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
 علی ابوترابی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
 عباس آینه‌چی / استادیار مرکز تحقیقات زنان و خانواده
 دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۵ - پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۲۸

چکیده

هدف این پژوهش، ارائه پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی و تعیین ویژگی‌های روان‌سنجی (اعتبار و روایی) آن است. برای استخراج مؤلفه‌های نگرش به فرزندآوری، از روش تحلیل محتوا و برای بررسی ویژگی‌های پرسش‌نامه از روش پیمایشی استفاده شده است. در روش تحلیل محتوا، آموزه‌های دین جمع‌آوری، طبقه‌بندی و مورد تحلیل قرار گرفت و پنج مؤلفه از منابع اسلامی استخراج گردید. در روش پیمایشی، ارزیابی روایی و اعتبار پرسش‌نامه در نمونه ۱۱۲ نفری بررسی شد، که به روش نمونه‌گیری در دسترس از جامعه آماری زنان و مردان متأهل مراجعه‌کننده به غرفه‌های مشاوره خانواده در شهر تهران انتخاب شده بودند، یافته‌ها حاکی از آن است که پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، از نظر روایی سنجی محتوایی، ملاکی و سازه‌ای از روایی لازم و بالایی برخوردار است. در بررسی روایی محتوا، مؤلفه‌های دارای شاخص CVI، ۰/۸۶ به بالا مورد تأیید قرار گرفت که شامل پنج مؤلفه، باورهای منفی، باورهای مثبت رشد و تعالی، لذت‌بری، امنیت‌خواهی هستند. همچنین، گویه‌های دارای شاخص CVI، ۰/۸۶ به بالا نیز مورد تأیید قرار گرفت. اعتبار این پرسش‌نامه با محاسبه آلفای کرونباخ، برابر ۰/۹۶۹ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: نگرش به فرزندآوری، پرسش‌نامه، منابع اسلامی، اعتبار، روایی.

فرزندآوری از جمله موضوعاتی است که در حوزه مسائل اجتماعی، توجه زیادی را به خویش معطوف داشته است (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۸۳). مطالعات جمعیتی ایران، در سه دهه اخیر نشان می‌دهد که نرخ باروری کل (TFR) از ۷ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۳۵۸، به ۱/۶۵ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۳۹۹ رسیده است (فتحی، ۱۴۰۰، ص ۱۴). در حال حاضر، هرم سنی جمعیت ایران در حال انتقال از جوانی به سالخوردگی است. بدین ترتیب، اگر نقطه شروع کاهش اساسی و مستمر فرزندآوری در ایران را سال ۱۳۶۵ در نظر بگیریم، تا سال ۱۴۲۵ ساختار جمعیت ایران، کاملاً سالخورده خواهد بود (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۸۴).

با عنایت به اینکه جمعیت یکی از عناصر قدرت و عامل مهمی در رشد و اعتلای فرهنگی و اقتصادی هر کشور محسوب می‌شود، طبیعی است که اگر جمعیت کشوری به سمت پیری برود و تدابیری برای افزایش جمعیت و جایگزین کردن جمعیت جوان اندیشیده نشود، به زودی آن کشور با مشکلات بسیاری همچون افزایش هزینه‌های سنگین نگهداری از سالمندان، کاهش جمعیت جوان و فعال، مهاجرت‌پذیری و نیاز به کار اتباع بیگانه برای تولید و رونق اقتصادی مواجه خواهد شد. این امر خودبه‌خود موجب ورود خرده‌فرهنگ‌های ناسالم و افزایش ناهنجاری‌های اخلاقی و اجتماعی در آن جامعه خواهد شد (جوکار و صفورا، ۱۳۹۳، ص ۴۰).

بررسی نگرش‌های افراد و عوامل مؤثر در آن، در سطوح فردی و میان‌فردی و اجتماعی، حائز اهمیت است. زمانی که نگرش‌های فردی به افکار عمومی و نگرش‌های غالب در جامعه مبدل شوند، در شکل‌گیری فضای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه نقشی تعیین‌کننده پیدا می‌کنند و به نوبه خود، زندگی عموم مردم را در آن جامعه تحت تأثیر خویش قرار می‌دهند (بونر و وانگ، ۲۰۰۲، ص ۱۴).

فرزندآوری، که تحت تأثیر عوامل متعدد زیستی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است، در رابطه عمیق با آگاهی‌ها و نگرش‌های زنان و مردان به مسئله فرزندآوری است (پیلتن و رحمانیان، ۱۳۹۴، ص ۱۲۳). یکی از مهم‌ترین عواملی که در خصوص فرزندآوری نقش ایفا می‌کند، بحث نگرش‌هاست (برونر، ۲۰۱۳؛ باربر و همکاران، ۲۰۱۱). نگرش که به ارزیابی کلی شخص از یک پدیده، شخص و یا ایده اشاره می‌کند (آرونسون و همکاران، ۲۰۱۶، ص ۱۹۰)، به‌عنوان مکانیسم مهمی دیده می‌شود که زمان فرزندآوری را در بسیاری از نظریه‌های مرتبط با رفتار فرزندآوری، تحت تأثیر قرار می‌دهد (باربر و همکاران، ۲۰۱۱). نگرش مثبت نسبت به فرزند و فرزندآوری، نه تنها موجب فرزندآوری زود هنگام می‌شود، بلکه موجب فرزندآوری بیشتر نیز خواهد شد. برای مثال، زنانی که از انجام فعالیت‌های مشترک با کودکان لذت می‌برند، در مقایسه با آنهایی که کودکان را عامل نگرانی می‌دانند، به احتمال بیشتر فرزنددار خواهند شد (باربر، ۲۰۰۱).

مطابق «نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده»، یک رفتار حاصل عمل برنامه‌ریزی شده است و عمل برنامه‌ریزی شده نیز به وسیله نگرش فرد نسبت به رفتار تعیین می‌شود (آیزن و کلوباس، ۲۰۱۳، ص ۲۰۵). منطبق با این نظریه، فرزندآوری توسط سه عامل تحت تأثیر قرار می‌گیرد که عبارتند از: نگرش فرد در خصوص داشتن فرزند براساس ارزیابی او از هزینه‌ها و منافع ادراک شده از فرزندآوری، هنجار ذهنی در خصوص اشتیاق و تمایل به داشتن فرزند، در میان دوستان و اعضای خانواده، و احساس فرد از توانایی خود در خصوص رفتار باروری. اولین عامل مهم در شکل‌گیری قصد باروری، نگرش فرد است. نگرش مثبت نسبت به فرزندآوری، پیش‌شرط داشتن قصد مثبت برای فرزندآوری است. نگرش فرد، عموماً نتیجه ارزیابی او از هزینه‌های عاطفی و مالی داشتن فرزند، در قبال منافع مختلفی است که با داشتن فرزند به دست خواهد آورد (همان، باربر، مشخص ساخت که نگرش مثبت نسبت به فرزند و فرزندآوری نرخ فرزندآوری، را در ازدواج افزایش می‌دهد (باربر، ۲۰۰۱، ص ۱۰۱).

در چند دهه گذشته، ایران تغییرات مختلف نگرشی در زمینه فرزندآوری را تجربه کرده است. نگرش به فرزندآوری، در نسل گذشته عبارت بود از: نگاه خوش‌بینانه به فرزندآوری، توجه به ارزش معنوی فرزندان (برکت و نعمت و باقیات صالحات بودن)، ترسیم آینده بهتر، با ازدیاد فرزندان، اعتقاد به تأثیر تکثر فرزند در تحکیم خانواده، نگاه مقدس و توأم با مسئولیت‌پذیری به نقش مادری و ارزش مادری (گله‌پایگانی، ۱۳۹۴). اما امروزه، فرزند به مثابه کالایی تلقی می‌شود که داشتن آن نه عقلانی است و نه مورد پذیرش اجتماعی و نه مورد تشویق اعضای خانواده. درعین حال، نمی‌توان به «فرزند» همچون گذشته نگاه انتفاعی داشت؛ زیرا امروزه هزینه مراقبت و نگهداری کودکان زیاد است. از سوی دیگر، فرزندان عصای روزگار پیری والدین به‌شمار نمی‌روند و به دنیا آوردن آنها از یک سو، با خسارت‌هایی به اندام، زیبایی و سلامت جسمی مادر همراه است. از سوی دیگر، به از بین رفتن بخشی از فراغت و آسودگی زوجین منجر می‌شود (محمدی و صیفوری، ۱۳۹۶، ص ۶۷).

یکی از عوامل فرهنگی مؤثر در گرایش به فرزندآوری، نگرش دینی است. نتایج پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که نگرش مذهبی، تأثیر فزاینده‌ای بر میزان گرایش جوانان به فرزندآوری داشته است (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹؛ اوچاقلو و همکاران، ۱۳۹۳). مطالعه پُرهان و کمالی‌ها (۱۳۹۴)، در تهران نشان داد که اعتقادات مذهبی ارتباط مستقیم معناداری با فرزندآوری دارد و با افزایش اعتقادات مذهبی، فرزندآوری نیز افزایش می‌یابد. پیلتن و رحمانیان (۱۳۹۴) نیز در مطالعه خود گزارش کردند که بعد دین‌داری بر تمایل به فرزندآوری تأثیر مستقیمی دارد. مطالعه هیفورد و مورگان (۲۰۰۸)، مشخص کرد زنانی که دین در زندگی آنان نقش بسیار مهمی دارد، به‌طور متوسط (۰/۶۹) نسبت به سایر زنان فرزند بیشتری دارند. نتایج مطالعه رستگار

خالد و همکاران (۱۳۹۶)، در تبیین رابطه تحولات فرهنگی با تغییرهای فرزندآوری ایرانیان، نشان داد که میزان بالای دین‌داری، با سطوح پایین سکولاریسم و فردگرایی و در نتیجه، توجه بیشتر به ارزش‌های خانوادگی و میزان بالای نرخ فرزندآوری همراه است.

اسلام توصیه‌های فراوانی نسبت به فرزندآوری، جایگاه و منزلت مادری و پدری کرده است، به طوری که پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «تولد یک نوزاد در امتم، برای من از آنچه خورشید بر آن می‌تابد، بهتر است» (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۵۳). ایشان به /مسلّمه فرمود:

زن باردار مانند روزه‌دار شب بیدار و سربازی است که جان و مال را در راه پیشرفت اسلام نثار کند. چون کودک متولد شود، چنان اجر به مادر دهند که جز خدا کسی ندهد و چون به او شیر دهد، برای هر مکیدن، ثواب آزاد کردن بنده‌ای از نسل اسماعیل دارد و چون دوران شیرخوارگی کودک پایان یابد، فرشته‌ای بزرگوار دست به پهلوی مادر زند و گوید: عملت را از سر بگیر که تمام گناهان تو آمرزیده شد (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص ۴۵۱).

قرآن کریم از فرزندان به‌عنوان موهبتی الهی (آل عمران: ۳۸)، نور چشم والدین (قصص: ۹)، زینت بخش زندگی (کهف: ۴۶) و وسیله آزمایش (انفال: ۲۸) انسان یاد کرده است. فرزند از دیدگاه حضرات معصومان ﷺ نیز با تعبیری همچون نعمت و برکت (متقی هندی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۶، ح ۴۴۲۵)، جگرگوشه (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص ۱۱۲)، میوه دل (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۳۳۳) و نور دیده (طبرسی، ۱۳۷۷، ص ۲۲۴) یاد شده است که مایه خوشبختی (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶ ص ۳؛ همو، ج ۱، ص ۳۰۶) و یاری‌کننده (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص ۳۶۱) و استغفارکننده والدین می‌باشد. برای همین، فرزند از منظر معصومان ﷺ بوی بهشتی (ابن‌فهد حلی، ۱۳۹۲ق، ص ۸۶) و گلی از گل‌های بهشت (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶ ص ۳) قلمداد شده است. ارزش فرزند به گونه‌ای است که روایات به نگاه کردن (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص ۱۶۹)، بوسیدن و مهرورزیدن به فرزندان (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶ ص ۴۹)، تأکید فراوانی داشته‌اند (علوی، ۱۴۰۰، ص ۱۲۸۲).

رسانه‌های بیگانه از شبکه‌های ماهواره‌ای، سایت‌ها و روزنامه‌های مختلف، با اشاعه شبهات مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، به دنبال تقویت نگرش منفی به فرزندآوری می‌باشند. شبکه بی بی سی فارسی، به دنبال اولین سخنان مقام معظم رهبری در مورد افزایش جمعیت، شروع به پخش برنامه‌هایی در خصوص القای شبهات اقتصادی همچون درآمد افراد مانع از فرزندآوری است، حکومت عاجز از تأمین اقتصاد خانواده‌هاست، افزایش جمعیت، نوعی تبعیض شغلی نسبت به زنان است. همچنین شبهات اجتماعی: افزایش جمعیت عامل انزوای بانوان ایرانی است، افزایش جمعیت خشونت علیه زنان است، مقامات ایرانی زن‌ستیز هستند، افزایش جمعیت عامل بارز نقض حقوق بشر است، شرایط اجتماعی جامعه ایران، سیاست‌های افزایشی جمعیت را شکست می‌دهد و شبهات سیاسی: افزایش جمعیت اقدامی کاملاً سیاسی و منفعت‌طلبانه می‌باشد، دخالت حکومت در زندگی افراد، به بهانه

افزایش جمعیت، حکومت عامل افزایش مشکلات زنان آسیب‌پذیر است، جاه‌طلبی سیاسی ایران در سایه افزایش جمعیت، برخورد حکومت دستوری و ایدئولوژیک و مذهبی است، مقام‌های سیاسی ایران با ارائه آمارهای غلط فرافکنی می‌کنند و... کرده‌اند که همچنان ادامه دارد (علوی، ۱۳۹۸، ص ۱۶). بنابراین، هرگونه فعالیت در زمینه تغییر نگرش افراد نسبت به فرزندآوری، ابتدا نیازمند سنج‌های مناسب، با رعایت اصول علمی و استانداردهای تست‌سازی است تا بتوان میزان نگرش مثبت یا منفی اشخاص را تعیین کرد.

البته پرسش‌نامه‌هایی برای سنجش نگرش به فرزندآوری ساخته شده‌اند: مانند مقیاس نگرش به باروری و فرزندآوری (AFCS) سودربرگ و همکاران (۲۰۱۳)، مقیاس نگرش به باروری و فرزندآوری باعزت و همکاران (۱۳۹۵)، مقیاس نگرش به جایگاه فرزندآوری، موسوی و قافله‌بائی (۱۳۹۲)، مقیاس اولی، در کشور سوئد و با فرهنگ غربی ساخته شده است. همچنین مقیاس دوم، که هنجاریابی شده همان مقیاس اول است. تنها هرچند به مؤلفه‌های فرهنگ دینی و اسلامی نپرداخته‌اند، اما هر دو برای بانوان ساخته شده‌اند. بنابراین، این مقیاس‌های غربی با فرهنگ‌هایی که شالوده‌اساسی آنها بر دین و آموزه‌های دینی قرار دارد، مناسب نیستند. مقیاس سوم نیز مؤلفه‌ها و گویه‌ها از داده‌های مروری پژوهشی و تحقیقات تجربی استخراج شده که براساس منابع اسلامی نیست. از این رو، بی‌تردید، زمانی می‌توان نگرش به فرزندآوری را مبتنی بر اصول اساسی یک فرهنگ دانست که تعریف، مؤلفه‌ها و نشانه‌های آن، با تکیه بر منابع دینی، اجتماعی، ادبیات، باورها و آموزه‌های آن فرهنگ معین، توسعه داده و تعیین شود. بنابراین، با توجه به اهمیت نگرش به فرزندآوری در منابع اسلامی، ساخت یک ابزار معتبر، که بتواند این سازه را براساس آموزه‌های دینی اندازه‌گیری کند، ضروری است. این امر می‌تواند مسیر را برای سایر پژوهشگران در زمینه‌های مختلف پژوهشی هموار کند. بنابراین، مسئله اصلی این پژوهش، بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی و تهیه پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی است.

روش پژوهش

این پژوهش، به‌طور کلی از نوع تحقیقات بنیادی (در مقابل تحقیقات کاربردی) است که در پی افزایش قلمرو دانش و آگاهی است (دلاور، ۱۳۸۰، ص ۴۸). از سوی دیگر، می‌توان روش تحقیق در این پژوهش را از نوع «توصیفی» (در مقابل روش تحقیق تاریخی، تجربی، علی) دانست که هدف محقق توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا موضوع است (نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۸۷، ص ۳۹). برای تحلیل مؤلفه‌های مفهومی نگرش به فرزندآوری، از جملات موجود در کتب لغت، اصطلاح و متون اسلامی (قرآن و حدیث)، از روش «تحلیل محتوا» برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در متون دینی مرتبط با موضوع استفاده شده است. از سوی دیگر، از آنجاکه هدف نهایی این پژوهش، ساخت پرسش‌نامه در زمینه نگرش به فرزندآوری است، مستلزم ارزیابی روایی و

اعتبار آن به صورت میدانی است، به همین دلیل، می‌توان روش تحقیق در این قسمت پژوهش را «زمینه‌یابی» (پیمایشی) از نوع پرسش‌نامه‌ای دانست.

جامعه آماری این پژوهش را کلیه مردان و زنان متأهل مراجعه‌کننده به غرفه‌هایی که شهرداری تهران برای مشاوره خانواده، در دهه اول محرم سال ۱۳۸۹ ایجاد کرده بود، تشکیل می‌دهند. حجم جامعه، به طور تقریبی برابر با ۱۵۰۰ نفر می‌باشد. پس از آن، تعداد ۱۱۲ نفر (۴۲ مرد و ۷۰ زن) نفر به عنوان نمونه برای پیمایش به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند.

ابزار پژوهش در این تحقیق، مقیاس نگرش به جایگاه فرزندآوری، ساخت موسوی و قافله‌باشی (۱۳۹۲) می‌باشد. برای ساخت این مقیاس در بررسی اولیه، مؤلفه‌های مؤثر بر نگرش خانواده‌ها به فرزندآوری، از طریق مصاحبه با تعدادی از خانواده‌ها، اعم از زن و مرد و نیز مروری بر ادبیات این حوزه، در چهار دسته از عوامل اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، جسمانی - هویت‌شناختی و اعتقادی دسته‌بندی شده است. این مقیاس، شامل ۶۴ گویه تنظیم شده است. برخی گویه‌ها، به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. از جمع نمرات گویه‌ها و به دست آوردن میانگین نمرات کل پرسش‌نامه، نمره هر فرد در نگرش سنج به دست می‌آید. نمره میانۀ پرسش‌نامه ۱۸۰ است و نمرات بالاتر از آن، بیانگر نگرش مثبت و نمرات پایین‌تر، بیانگر نگرش منفی به فرزندآوری است. صاحب‌نظران این حوزه، روایی محتوایی گویه‌ها را تأیید کرده‌اند. پس از اجرای آن، برای تعیین عوامل استخراجی، از مقیاس ۶۴ ماده‌ای، از تحلیل عوامل بهره گرفته است. از طریق واریس ماده‌های استخراجی، مشخص شد که گویه‌ها با مؤلفه‌های اصلی تعیین‌شده توسط محقق، همخوانی نسبی دارند. برای انتخاب گویه‌های مناسب، بارعاملی ۵۰ درصد در نظر گرفته‌اند. بنابراین، از ۶۴ گویه، چهار گویه در هیچ دسته از عوامل چهارگانه قرار نگرفتند و حذف شدند. ضریب اعتبار پرسش‌نامه، با محاسبه ضرایب آلفای کرونباخ، به تفکیک عوامل فرهنگی ۴۴ درصد، خرده‌آزمون عوامل اقتصادی، ۷۳ درصد، خرده‌آزمون عوامل اعتقادی، ۷۴ درصد و خرده‌آزمون جسمانی - هویت‌شناختی، ۵۴ درصد می‌باشد (موسوی و قافله‌باشی، ۱۳۹۲، ص ۱۴).

شیوه اجرا و فرایند ساخت پرسش‌نامه

مراحل ساخت پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی و روش انجام کار به شرح ذیل پیگیری شده است:

مرحله اول: استخراج مؤلفه‌های نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی که با استفاده از منابع اسلامی شامل آیات قرآن و روایات موجود در منابع اسلامی انجام شد. این مرحله، طی چند گام انجام شد: در گام اول، آیات قرآن و گزاره‌های روایی در موضوع پژوهش جمع‌آوری شد. در گام دوم، گزاره‌های قرآنی و

حدیثی، تلخیص و مرکزی‌سازی شد. برای دستیابی به مضمون‌های هسته‌ای گزاره‌های. در گام سوم، گروه‌بندی گزاره‌های قرآنی و حدیثی، براساس اشتراک موضوعی و ویژگی‌های مفهومی مشترک و در گام چهارم، مشخص کردن مؤلفه‌ها به واسطه نام‌گذاری آنها.

مرحله دوم: گویه‌های پرسش‌نامه، براساس گزاره‌های دینی تدوین شدند. این کار با توجه به مؤلفه‌های مفهومی استخراج شده و اصول روان‌سنجی انجام شد. برای طراحی گویه‌ها، نکاتی مورد توجه قرار گرفت: محدود کردن هر گزاره به یک مفهوم، به کار بردن ساده‌ترین عبارات و پرهیز از به کار بردن گزاره‌های منفی مضاعف، معرف بودن هر گزاره برای یک احساس، طرز فکر یا عقیده (ثرنادیک، ۱۳۷۵، ص ۴۹). تعداد گویه‌ها، بیش از گویه‌های نهایی پرسش‌نامه طراحی شد؛ چراکه در مراحل تجدیدنظر و تجزیه و تحلیل، احتمالاً تعدادی از آنها حذف می‌شوند. از این‌رو، خزانه‌ای متشکل از ۷۵ گویه، که گمان می‌رفت با گزاره‌های دینی همگرا هستند، تهیه شد.

مرحله سوم: بررسی روایی‌سنجی محتوایی بود که فرم اولیه پرسش‌نامه به ۲۰ نفر از کارشناسان متخصص در علوم اسلامی و دارای تحصیلات عالی روان‌شناختی ارائه گردید و از آنها خواسته شد تا میزان مطابقت گویه‌های ساخته‌شده با مستندات اسلامی را در فرم لیکرته‌ی چهار درجه‌ای (از کاملاً مرتبط تا کاملاً نامرتب) اعلام کنند. همچنین، از آنان خواسته شد تا میزان ضرورت این گویه‌ها را برای آن مؤلفه، در قالب سه عنوان «ضرورت دارد»، «ضرورت ندارد، ولی مفید است» و «ضرورت ندارد»، مورد سنجش قرار دهند. طبق قانون محاسبه CVI و CVR، در صورتی که تعداد ارزیابان ۱۴ نفر باشند، حداقل مقدار CVR (سنجش میزان ضرورت) قابل قبول، باید ۰/۵۱ به بالا باشد و در صورتی که نمرات محاسبه‌شده برای آنها کمتر از میزان موردنظر با توجه به تعداد متخصصان ارزیابی‌کننده سؤال باشد، باید از آزمون کنار گذاشته شوند و حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI (سنجش میزان مطابقت)، برابر با ۰/۷۹ است و اگر شاخص CVI، گویه‌ای کمتر از ۰/۷۹ باشد، آن گویه باید حذف شود (فتحی آشتیانی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۲۷-۳۰).

مرحله چهارم: اجرای پرسش‌نامه.

مرحله پنجم: بررسی روایی ملاکی و سازه‌ای و اعتبار پرسش‌نامه. پرسش‌نامه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی (۶۲ سؤال)، بر روی ۱۱۲ نفر از افراد جامعه هدف اجرا گردید. برای سنجش روایی ملاک، از مقیاس نگرش به جایگاه فرزندآوری، ساخت موسوی و قافله‌باشی (۱۳۹۲) استفاده شد. سنجش روایی سازه با استفاده از همبستگی بین آزمون و خرده‌آزمون‌ها به دست آمد. برای به دست آوردن اعتبار آزمون، آلفای کرونباخ دو نیمه پرسش‌نامه سنجیده شد و همبستگی بین آنها به دست آمد. همچنین از ضریب اسپیرمن - براون و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن استفاده گردید.

یافته‌های پژوهش

بخش اول: این بخش از یافته‌های پژوهش، شامل استخراج مؤلفه‌های نگرش به فرزندآوری از منابع اسلامی (قرآن کریم و روایات معتبر) است. نتیجه بررسی‌های پژوهش، طبقه‌بندی گزاره‌های دینی، در پنج گروه است که هریک، از پنج مفهوم متمایز حکایت می‌کنند. هریک از این مفاهیم، بیانگر معیارهای لازم برای نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی است. این مفاهیم عبارتند از:

باورهای مثبت: این مؤلفه، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بعد بینشی نگرش به فرزندآوری است. باورها، اندیشه‌هایی هستند که فرد به درستی و حقانیت آنها اعتقاد دارد (پارسا، ۱۳۸۳، ص ۳۱۲). باورهای مثبت، «اندیشه‌ها، باورها و اعتقاداتی هستند که نگرش مثبت به فرزندآوری را تغذیه می‌کنند». «باور به ارزشمندی فرزندان»، «باور به ارزشمندی ازدواج»، «باور به ارزشمندی بارداری، زایمان و شیردهی»، «باور به ارزشمندی مادری»، چهار باور مثبت هستند که نگرش مثبت به فرزندآوری را تأمین می‌کنند و خرده‌مؤلفه‌های این مؤلفه، به حساب می‌آیند.

باورهای منفی: این مؤلفه نیز یکی دیگر از مؤلفه‌های بعد بینشی نگرش به فرزندآوری است که در نقطه مقابل باورهای مثبت قرار دارد. باورهای منفی، «اندیشه‌ها، باورها و اعتقاداتی هستند که نگرش منفی به فرزندآوری را تغذیه می‌کنند»، «باور به فقیرشدن (ترس از فقر)»، «باور به توجه افراطی به فرزندان»، «باور به برتری پسر / دختر»، «باور به آزادی سقط جنین»، «باور به رابطه آزاد جنسی»، پنج باور منفی هستند که نگرش منفی به فرزندآوری را تغذیه می‌کنند و خرده‌مؤلفه‌های این مؤلفه، به حساب می‌آیند.

رشد و تعالی: این مؤلفه، یکی از مؤلفه‌های بعد انگیزشی، نگرش به فرزندآوری است. به معنای «شکوفایی و فعلیت‌یافتن ظرفیت‌های بالقوه فرد به واسطه فرزندآوری، در جهت کمال فرد». به عبارت دیگر، اینکه فرزندآوری در حوزه‌های مختلف «فردی، خانوادگی و اجتماعی»، «مادی و معنوی»، «دنیوی و اخروی»، زمینه‌ساز تکامل و پیشرفت به سمت تقرب الهی است. این مؤلفه، دارای چهار زیرمؤلفه «پاداش معنوی»، «اجابت دعا»، «تحول اخروی» و «تکامل و فعلیت» است.

لذت‌بری: این مؤلفه، یکی دیگر از مؤلفه‌های بعد انگیزشی، نگرش به فرزندآوری است و به معنای «احساسات و عواطف مثبتی است که از طریق فرزندآوری حاصل می‌گردد». این مؤلفه، دارای دو زیرمؤلفه «احساس نشاط و شادکامی» و «محبت و عشق‌ورزی» می‌باشد.

امنیت‌خواهی: این مؤلفه، یکی دیگر از مؤلفه‌های بعد انگیزشی، نگرش به فرزندآوری است و به معنای «نیازهای ایمنی است که به واسطه فرزندآوری تأمین می‌شود». این مؤلفه دارای چهار زیرمؤلفه «امنیت نسلی (بقای نسلی)»، «امنیت دوران سالخوردگی»، «امنیت اقتصادی» و «امنیت ملی» می‌باشد.

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری ... ♦ ۱۵

بخش دوم: براساس هریک از مؤلفه‌های پنج‌گانه، تعدادی سؤال مطرح شد که مجموع آن، به ۷۵ گویه رسید و همان‌طور که بیان شد، برای سنجش روایی محتوایی پرسش‌نامه، این سؤالات در قالب جدولی آماده شده و ۱۴ نفر از کارشناسان ارائه گردید، تا میزان ضرورت و مطابقت گویه‌ها، با مستندات را مورد ارزیابی قرار دهند. نمره لازم برای مطابقت، ۰/۷۹ و برای ضرورت ۰/۵۱ بود که براین‌اساس، ۶۲ سؤال به تأیید کارشناسان رسید و ۱۳ سؤال نیز حذف گردید. جدول (۱)، سؤالات حذف‌شده و چرایی آن را بیان می‌کند:

جدول ۱: جدول گویه‌های حذف‌شده در روایی محتوایی

مؤلفه‌ها / گویه‌های حذف شده	بآورهای مثبت	بآورهای منفی	رشد و تعالی	لذت‌بری	امنیت خانواده
پایین بودن CVI و CVR	۶،۷،۱۲	۲۹، ۲۳، ۲۲، ۲۱	۴۶	---	---
پایین بودن CVR	۱	۳۲، ۲۶	۴۰، ۳۹	---	---

بخش سوم: پس از اجرای پرسش‌نامه، نتایج مربوط به روایی و اعتبار پرسش‌نامه در این بخش بیان می‌شود. روایی ملاک این پرسش‌نامه، با مقیاس نگرش به جایگاه فرزندآوری، ساخت موسوی و قافله‌باشی (۱۳۹۲)، نشان از میزان توافق بالای آنها دارد. ضریب همبستگی، ۰/۶۳۵ در سطح معناداری ۰.۰۱ روایی ملاکی پرسش‌نامه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی را تأیید می‌کند.

برای تعیین روایی سازه از روش، اندازه‌گیری همبستگی هر گویه با نمره کل پرسش‌نامه و همبستگی میان مؤلفه‌ها با هم و همبستگی هریک از مؤلفه‌ها با نمره کل پرسش‌نامه استفاده شد.

جدول ۵: نمرات همبستگی گویه‌ها با نمره کل پرسش‌نامه

گویه	همبستگی با نمره کل آزمون	گویه	همبستگی با نمره کل آزمون	گویه	همبستگی با نمره کل آزمون	گویه	همبستگی با نمره کل آزمون	گویه	همبستگی با نمره کل آزمون
۱	۰/۶۷۵**	۱۴	۰/۵۵۱**	۲۷	۰/۶۵۴**	۴۰	۰/۳۵۱**	۵۳	۰/۶۶۵**
۲	۰/۵۳۵**	۱۵	۰/۵۴۴**	۲۸	۰/۷۳۵**	۴۱	۰/۷۶۹**	۵۴	۰/۷۱۶**
۳	۰/۵۶۱**	۱۶	۰/۱۲۳	۲۹	۰/۶۱۲**	۴۲	۰/۵۳۲**	۵۵	۰/۶۷۰**
۴	۰/۶۹۰**	۱۷	۰/۵۸۵**	۳۰	۰/۴۹۲**	۴۳	۰/۸۰۳**	۵۶	۰/۵۳۲**
۵	۰/۳۲۶**	۱۸	۰/۱۸۰	۳۱	۰/۷۱۷**	۴۴	۰/۳۲۸**	۵۷	۰/۲۸۶**
۶	۰/۴۷۲**	۱۹	۰/۵۱۷**	۳۲	۰/۷۸۴**	۴۵	۰/۵۷۵**	۵۸	۰/۶۱۴**
۷	۰/۵۵۷**	۲۰	۰/۵۳۰**	۳۳	۰/۶۸۳**	۴۶	۰/۷۲۲**	۵۹	۰/۷۸۳**

۰/۷۵۷**	۶۰	۰/۵۱۰**	۴۷	۰/۶۷۷**	۳۴	۰/۳۲۰**	۲۱	۰/۵۲۷**	۸
۰/۸۰۳**	۶۱	۰/۵۸۵**	۴۸	۰/۸۲۴**	۳۵	۰/۵۰۲**	۲۲	۰/۴۹۲**	۹
۰/۶۶۶**	۶۲	۰/۶۲۸**	۴۹	۰/۵۴۱**	۳۶	۰/۵۴۳**	۲۳	۰/۷۴۳**	۱۰
		۰/۵۵۸**	۵۰	۰/۵۰۰**	۳۷	۰/۶۹۲**	۲۴	۰/۸۰۴**	۱۱
		۰/۳۳۲**	۵۱	۰/۵۴۳**	۳۸	۰/۴۷۸**	۲۵	۰/۵۴۵**	۱۲
		۰/۶۳۷**	۵۲	۰/۶۱۸**	۳۹	۰/۷۳۵**	۲۶	۰/۲۴۰**	۱۳

بر اساس آماره‌های موجود در جدول، دو گویه ۱۶ و ۱۸، که همبستگی آنها با نمره کل آزمون، کمتر از ۰/۳ و معنادار نبودند، حذف شدند. سایر سؤالات، دارای همبستگی مثبت معنادار با نمره کل آزمون در سطح ۰/۰۱ بودند. این امر نشان از اعتبار بالای آزمون می‌باشد. بنابراین، تعداد گویه‌های پرسش‌نامه نگرش به فرزندآوری اسلامی در نهایت برابر با ۶۰ گویه شد.

برای بررسی روایی سازه، بعد از حذف دو گویه ۱۶ و ۱۸، همچنین همبستگی میان مؤلفه‌ها با هم و با نمره کل پرسش‌نامه، مورد سنجش قرار گرفت که نتایج مربوط به آن در جدول (۶) آمده است:

جدول ۶: ماتریس همبستگی مؤلفه‌ها با هم و با نمره کل

نمره کل	مؤلفه ۵	مؤلفه ۴	مؤلفه ۳	مؤلفه ۲	مؤلفه ۱	
					۱	مؤلفه ۱ (باورهای مثبت)
				۱	۰/۶۷۹**	مؤلفه ۲ (باورهای منفی)
			۱	۰/۶۲۴**	۰/۸۲۹**	مؤلفه ۳ (رشد و تعالی)
		۱	۰/۷۲۳**	۰/۴۸۹**	۰/۶۱۲**	مؤلفه ۴ (لذت‌بری)
	۱	۰/۶۵۵**	۰/۸۵۸**	۰/۶۵۶**	۰/۸۵۱**	مؤلفه ۵ (امنیت خواهی)
۱	۰/۹۵۲**	۰/۷۷۳**	۰/۹۳۰**	۰/۷۵۶**	۰/۹۲۴**	نمره کل پرسش‌نامه

همان‌گونه که در جدول ملاحظه می‌شود، بین تمام مؤلفه‌ها با هم و با نمره کل پرسش‌نامه، همبستگی مثبت معنادار در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. ضمناً همبستگی میان مؤلفه‌های پنج‌گانه، کمتر از همبستگی بین هریک از عوامل، با کل پرسش‌نامه است که مجموع این نتایج، روایی سازه پرسش‌نامه را تأیید می‌کند.

برای سنجش قابلیت اعتبار آزمون، از روش همسانی درونی استفاده شد و برای برآورد همسانی درونی آزمون، در این پژوهش، از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. این نتیجه به دست آمد که آلفای این پرسش‌نامه، ۰/۹۶۹ بود که این نشانگر اعتبار بالای آزمون است. همچنین، برای سنجش اعتبار و پایایی آزمون، آلفای کرونباخ دو نیمه پرسش‌نامه نیز سنجیده شد و همبستگی بین آنها به دست آمد. همچنین، از ضریب اسپیرمن - براون و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن استفاده گردید که نتایج آن در جدول (۷) قابل مشاهده است.

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری ... ◇ ۱۷

جدول ۷: آماره‌های اعتبار پرسش‌نامه نگرش به فرزندآوری براساس منابع اسلامی

۰/۹۳۲	مقدار	نیمه اول	آلفای کرونباخ
۳۰	تعداد گویه‌ها		
۰/۹۳۷	مقدار	نیمه دوم	
۳۰	تعداد گویه‌ها		
۶۰	مجموع گویه‌ها		
۰/۹۱۱	همبستگی بین دو فرم		
۰/۹۵۴	تساوی تعداد گویه‌ها		ضریب اسپیرمن-براون
۰/۹۵۴	عدم تساوی تعداد گویه‌ها		
۰/۹۵۳	ضریب دونیمه سازی گاتمن		
نیمه اول: گویه‌های ۱ تا ۳۰ - نیمه دوم: گویه‌های ۳۰ تا ۶۰			

همان‌طور که در جدول (۷) آشکار است، ضریب اسپیرمن - براون، برابر با ۰/۹۵۴ است و میزان همسانی درونی، براساس ضریب دونیمه‌سازی گاتمن در این مرحله، ۰/۹۵۳ است. همچنین، همبستگی بین دو فرم در اجرای نهایی، برابر با ۰/۹۱۱ است و ضریب آلفای نیمه اول، (۰/۹۳۲) و ضریب آلفای نیمه دوم، (۰/۹۳۷) است. بنابراین، همسانی درونی پرسش‌نامه اولیه، نگرش به فرزندآوری از سطح بالایی برخوردار است.

بخش پنجم: شیوه نمره‌گذاری و آماره‌های توصیفی: پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی، به صورت لیکرت پنج درجه‌ای با گزینه‌های (کاملاً موافقم = ۵، موافقم = ۴، نظری ندارم = ۳، مخالفم = ۲ و کاملاً مخالفم = ۱) طراحی شده است. در این پرسش‌نامه، به ۱۰ سؤال (۳، ۵، ۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۲۳، ۳۶، ۴۱، ۵۵) نمره معکوس تعلق می‌گیرد. در اجرای پرسش‌نامه اولیه در نمونه ۱۱۲ نفری مشخص شد که حداقل نمره (۶۴)، نشانگر نگرش پایین و حداکثر نمره (۲۱۲)، بیانگر نگرش بالاست که در جدول (۸) مشاهده می‌شود.

جدول ۸: آماره‌های توصیفی پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری براساس منابع اسلامی

انحراف استاندارد	میانگین	بالا ترین نمره	پایین ترین نمره	تعداد نمونه	نگرش به فرزندآوری اسلامی
۳۳/۶۵۵۷۶	۱۱۰/۷۸۵۷	۲۱۲	۶۴	۱۱۲	

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، ساخت پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع معتبر اسلامی (قرآن و احادیث) و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی (رواسازی و اعتباریابی) آن بوده است. این مهم، در دو بخش استخراج مؤلفه‌ها و بخش دوم، ویژگی‌های روان‌سنجی است.

مؤلفه‌های استخراج‌شده از منابع اسلامی، درباره نگرش به فرزندآوری نشان می‌دهد که این مفهوم، از پنج مؤلفه اصلی تشکیل شده که عبارتند از: باورهای مثبت، باورهای منفی، رشد و تعالی، لذت‌بری، امنیت‌خواهی.

با توجه به اینکه دو مؤلفه باورهای مثبت و باورهای منفی، از جنس شناخت و بینش هستند، این دو مؤلفه در بعد شناختی قرار می‌گیرند و سه مؤلفه رشد و تعالی و لذت‌بری و امنیت‌خواهی، از جمله مسائل عاطفی، احساسی و انگیزشی هستند، که در بعد انگیزشی قرار داده شدند. بنابراین، با توجه به اینکه رفتار ارادی مبتنی بر سه عنصر آگاهی، میل و قدرت است (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ج ۱، ص ۵۴)، یکی از پیش‌نیازهای اصلی رفتار ارادی، آگاهی و شناخت است (شجاعی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۶). دومین منبع رفتار ارادی، میل و گرایش است. میل و گرایش، موضوعات مختلف از جمله عواطف، احساسات، نیازها، غرایز، انفعالات و هیجان‌ها را شامل می‌شود. در واقع، میل و گرایش، گاهی برخاسته از نیازهای زیستی و روانی، گاهی برخاسته از غرایز و گاهی نیز بر پایه عواطف و هیجان‌های فرد است (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ج ۱، ص ۵۴). سومین عنصر زمینه‌ساز رفتار ارادی، قدرت است. در واقع، قدرت برآیند فعالیت دستگاه ادراکی و گرایشی به‌شمار می‌آید (شجاعی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۷).

مؤلفه باورهای مثبت، همان اندیشه‌ها، باورها و اعتقاداتی هستند که نگرش مثبت به فرزندآوری را تغذیه می‌کنند و دارای چهار زیرمؤلفه «باور به ارزشمندی فرزندان»، «باور به ارزشمندی ازدواج»، «باور به ارزشمندی بارداری، زایمان و شیردهی» و «باور به ارزشمندی مادری» می‌باشد.

خرده‌مؤلفه «باور به ارزشمندی فرزندان»، اشاره به این مطلب دارد که فرزندان دارای ارزش ذاتی بوده و مطلوب بالاصاله می‌باشند. در مقابل، نگرش غربی که نگاه ابزاری و وسیله‌ای به فرزند دارند، اسلام فرزندان را مطلوب بالاصاله می‌داند.

علاقه به مال، اصیل نیست، بلکه به‌عنوان وسیله‌ای برای تأمین سایر نیازمندی‌ها، مطلوب است، اما فرزند را می‌توان گفت: اصالتاً، مطلوب است و خواست مستقل فطری به آن تعلق می‌گیرد. از اینجا است که می‌بینیم کسانی که از داشتن فرزند، محرومند، آرام و قرار ندارند و به شدت احساس این کمبود، آنان را رنج می‌دهد و از روی ناچاری، حاضر می‌شوند که فرزندخوانده برای خود برگزینند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ج ۲، ص ۲۷۳).

خرده‌مؤلفه «باور به ارزشمندی ازدواج»، به این نکته اشاره دارد که ازدواج، شالوده تشکیل خانواده است که از طریق آن، فرزندآوری محقق می‌شود. از این رو، رابطه بین ازدواج با فرزندآوری، رابطه‌ای تنگاتنگ و مستقیم است. منابع اسلامی، یکی از اهداف اصلی ازدواج را کثرت فرزندآوری می‌داند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۷۴). برخلاف جوامع مدرن، که ازدواج را صرفاً وسیله‌ای برای لذت‌بری جنسی می‌دانند، حتی آموزه‌های اسلامی، هدف از خلقت زیبایی زنان را نیز فرزندآوری ایشان دانسته است (مفضل، ۱۳۷۹، ص ۶۰).

خرده‌مؤلفه «باور به ارزشمندی بارداری، زایمان و شیردهی» اشاره دارد که سختی‌ها و مشکلات بارداری و زایمان و شیردهی، به‌تنهایی در آموزه‌های اسلامی ارزشمند بوده، اسباب بخشش همه گناهان والدین را فراهم می‌آورد. روزی / مسلمه، نزد پیامبر ﷺ رسید و عرض کرد:

همه افتخارات، نصیب مردان شده است؛ زنان چه سهمی از این افتخارات را دارند؟ پیامبر ﷺ فرمود: آری (زنان هم افتخارات فراوانی دارند)! هنگامی که زن، باردار می‌شود، در مدت حمل به‌منزله روزه‌دار و شب‌زنده‌دار و مانند کسی است که با جان و مال در راه خدا جهاد می‌کند. چون وضع حمل می‌کند، خدا به او پاداش می‌دهد که هیچ کس اندازه‌اش را نمی‌داند. هنگامی که فرزندش را شیر می‌دهد، در برابر هر مکیدن کودک، خداوند پاداش آزاد کردن برده‌ای از فرزندان اسماعیل را به او می‌دهد و هنگامی که دوران شیرخوارگی کودک تمام شود، یکی از فرشتگان بزرگوار خداوند بر پهلوی او می‌زند و می‌گوید: اعمال خود را از نو آغاز کن؛ چراکه خداوند همه گناهان تو را بخشیده است» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص ۴۵۱؛ صدوق، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۴۱۱).

خرده‌مؤلفه «باور به ارزشمندی مادری»، اشاره به این مطلب دارد که در مقابل اندیشه‌های فمینیستی که به تخریب جایگاه و منزلت مادری می‌پردازد، آموزه‌های اسلامی، جایگاه ویژه و ملکوتی برای مادر قائل هستند. امام سجاد علیه السلام در رساله حقوق می‌فرماید: «و حقوق خویشانت بسیار است که بستگی به دور و نزدیک بودن نسبت خانوادگی با ایشان دارد، واجب‌ترین آنها بر تو حق مادر است، بعد حق پدرت، بعد حق فرزندت و پس از آن برادرت. سپس به همین ترتیب» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۷، ص ۱۲).

باورهای منفی که همان اندیشه‌ها، باورها و اعتقاداتی هستند که نگرش منفی به فرزندآوری را تغذیه می‌کنند و شامل پنج خرده‌مؤلفه «باور به فقیر شدن»، «باور به توجه افراطی به فرزندان»، «باور به برتری پسر / دختر»، «باور به آزادی سقط جنین»، «باور به رابطه آزاد جنسی» می‌باشد.

خرده‌مؤلفه «باور به فقیر شدن»، اشاره به این دارد که برخلاف باور رایج، فرزندآوری موجب فقر و نداری نمی‌شود، بلکه موجبات رزق و روزی بیشتر را فراهم می‌آورد. خداوند در آیه ۲۳ و ۲۴ سوره «ذاریات» می‌فرماید: «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَ مَا تُوعَدُونَ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَتَطَفَّؤْنَ». رزق، امری آسمانی است که از عالم غیب به عالم شهود منتقل می‌شود و خداوند بر این مطلب قسم یاد کرده و آن را امری حتمی و ثابت می‌داند. علامه طباطبائی، در ذیل آیات مذکور می‌نویسد:

از اینجا روشن می‌شود که رزق و مرزوق متلازم با یکدیگرند و از هم جداشدنی نیستند، ... پس معنا ندارد که مرزوقی باشد که در بقاء خود از رزقی استمداد جوید، ولی رزقی با آن مرزوق نباشد و نه این فرض معنا دارد که رزقی وجود داشته باشد، ولی مرزوقی نباشد. همچنین این فرض ممکن نیست که رزق مرزوقی از آنچه مورد حاجت اوست زیاده‌تر باشد، و نه این فرض ممکن است که مرزوقی بدون رزق بماند. پس رزق داخل در قضاء الهی است، و دخولش هم اولی و اصلی است، نه بالعرض و تبعی و این معنای همین عبارت است که می‌گوییم رزق حق است (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۷۵).

خرده‌مؤلفه «باور به توجه افراطی به فرزندان»، اشاره به این نکته دارد که در عصر حاضر، که توجهات والدین از کمیت به کیفیت و حتی تک‌فرزندی سوق پیدا کرده، توجه بیش از حد به فرزندان، ضررهایی را برای هر دو طرف ایجاد می‌کند. در همین رابطه قرآن کریم در بسیاری از آیات، به انسان هشدار می‌دهد که علاقه به فرزند، نباید برای او هدف بشود و او را از دستیابی به اهداف اصیل زندگی بازدارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۲۷۳)؛ «ای کسانی که ایمان آوردید اموال و اولادتان شما را از یاد خدا به خود مشغول نسازد و هر کس چنین کند، زیانکار است؛ چون زیانکاران افرادی اینچنین‌اند» (منافقون: ۹).

خرده‌مؤلفه «باور به برتری پسر / دختر»، اشاره به این مطلب دارد که مطابق آموزه‌های اسلام، جنسیت دلیل بر برتری فرزندان نمی‌شود. سیره معصومان علیهم‌السلام به ما می‌آموزد که از خداوند درخواست فرزندی سالم و صالح را داشته باشیم و به هنگام تولد نوزاد، از سلامتی او سؤال کنیم، نه از جنسیت او (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۱۴۳).

خرده‌مؤلفه «باور به آزادی سقط جنین»، اشاره به این مطلب دارد که در اسلام سقط جنین، غیرانسانی و ممنوع است. «فرزندانتان را به خاطر تنگ‌دستی نکشید» (انعام: ۱۵۱).

خرده‌مؤلفه «باور به رابطه آزاد جنسی»، اشاره به این مطلب دارد که هرگونه رابطه میان زن و مرد خارج از شرع ممنوع می‌باشد. یکی از علت‌ها این است که موجب قطع نسل می‌گردد. *محمدين سنان*، می‌گوید: امام رضا علیه‌السلام در پاسخ مسائل من، مکتوبی ارسال داشته و در آن مرقوم فرمودند: علت حرام بودن جنس ذکور برای ذکور و اناث برای اناث آن است که نسل قطع شده و چاره‌جویی باطل و دنیا خراب می‌گردد (صدوق، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۵۹۲).

مؤلفه‌های بعد انگیزشی، نگرش به فرزندآوری، شامل سه مؤلفه «رشد و تعالی»، «لذت‌بری» و «امنیت‌خواهی» است. همه امیال نفسانی، که به‌صورت فطری در وجود انسان نهاده شده است، در میل اصلی «حب ذات» ریشه دارند و همه آنها از فروع و شاخه‌های این میل، اصلی هستند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۴۲). چند گرایش، در نفس ایجاد می‌شوند که در واقع، شاخه‌ها و کانال‌های اصلی ظهور فعالیت‌های انسان هستند و می‌شود آنها را غرایز اصلی تلقی کرد. منظور از «غرایز اصلی»، سه نوع گرایش است که از نفس سرچشمه می‌گیرند و همه تلاش‌های انسان، به وسیله این سه گرایش و با این سه انگیزه انجام می‌گیرند که به نوبه خود، این سه کانال اصلی نیز مظاهر گوناگون خوددوستی و حب نفس خواهند بود (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۴۱). این سه انگیزه اصلی، رفتار انسان را تشکیل می‌دهند، عبارتند از: «انگیزه بقا»، «انگیزه کمال» و «انگیزه لذت» (شجاعی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۱).

بقا و جاودانگی، والاترین آرزوی بشر است. آدمی برای اینکه این نیاز خود را ارضا کند، علاقه به بقای نام و داشتن فرزند پیدا می‌کند. بنابراین، میل به فرزندآوری و اینکه انسان دوست دارد آثار و بقایایی از خود به جای

بگذارد و دیگران پس از مرگ وی، از او به نیکی یاد کنند، همه نمودهایی از انگیزه بقا و کمال‌خواهی انسان دارد (شجاعی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۲). فرزندآوری امنیت بقای نسلی را برای والدین فراهم می‌آورد. همچنین، امنیت دوران سالخوردگی و امنیت اقتصادی و ملی را فراهم آورده که بقای فرد و جامعه را به دنبال خواهد داشت.

انگیزه‌های برخاسته از انگیزه کمال، که دومین مجموعه از انگیزه‌های اصلی انسان هستند که پس از انگیزه‌های مرتبط با بقا مطرح می‌شوند؛ چراکه هیچ تکاملی بدون بقا امکان‌پذیر نیست و اصولاً فرض کمال در جایی است که انسان باقی بماند. در کمال‌خواهی، انسان به دنبال نوعی افزایش کمی یا کیفی یا شکوفایی است و می‌خواهد چیزهایی را به دست آورد، تا بهره‌ی وجودی‌اش بیشتر شود (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ج ۲، ص ۴۵). فرزندآوری، در حوزه‌های مختلف «فردی، خانوادگی و اجتماعی»، «مادی و معنوی»، «دنیوی و اخروی»، زمینه‌ساز تکامل و پیشرفت والدین و جامعه می‌باشند و زمینه‌ی رشد و تعالی، و فعلیت بخشی ظرفیت‌های بالقوه والدین را فراهم می‌آورند.

سومین میل از امیال اصلی نفس انسان، میل لذت‌طلبی و سعادت‌خواهی است. هرکس با اندکی تأمل در وجود خویش، به وضوح درک می‌کند که بالفطره طالب لذت، خوشی و راحتی و گریزان از درد و رنج و ناراحتی است و تلاش و کوشش‌های خستگی‌ناپذیر زندگی، برای دست یافتن به لذایذ بیشتر، قوی‌تر و پایدارتر و فرار از آلام، رنج‌ها و ناخوشی‌ها و دست کم کاستن آنها انجام می‌گیرد (همان، ج ۲، ص ۳۱). در سعادت، لذت پایدار نهفته است و اگر ممکن بود کسی در زندگی همیشه لذت ببرد، او کاملاً سعادتمند بود. ولی از آنجاکه زندگی خالی از درد و رنج نیست می‌توان گفت: سعادتمند در این جهان کسی است که لذت‌های وی از نظر کیفیت یا کمیّت نسبت به درد و رنج‌هایش برتری و فزونی دارد و در آن، دو ویژگی لحاظ می‌شود: ۱. از جهت کیفی، برتری؛ ۲. از جهت کمی، دوام (همان، ج ۱، ص ۳۲).

منظور از مؤلفه «لذت‌بری» در نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی، لذت‌بری صرفاً مادی و جسمانی نیست، بلکه لذت‌بری سعادت‌نگر مدنظر می‌باشد؛ یعنی لذتی که در آن دو ویژگی برتری و دوام نهفته باشد. این مؤلفه شامل دو خرده‌مؤلفه «احساس نشاط و شادکامی» و «محبت و عشق‌ورزی»، هم در این دنیا و هم در آخرت ادامه دارد.

طی کردن گام‌های روشمند و نظام‌یافته در فرایند ساخت پرسش‌نامه، روایی و اعتبار آن را به‌عنوان ابزار دقیق سنجش علمی رقم می‌زند. با رعایت استانداردهای علمی مقیاس‌سازی، می‌توان به نتیجه سنجش اعتماد کرد. بنابراین، با توجه به اینکه همه‌ی شرایط علمی در ساخت پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، براساس منابع اسلامی، رعایت گردیده، اعتبار آن نیز مورد تأیید قرار گرفت. این پرسش‌نامه، براساس پشتوانه تحلیل نظری و دین‌شناختی جامع‌نگر، تهیه و در فرایند روایی‌سنجی و اعتباریابی قرار گرفت. گزاره‌های این پرسش‌نامه، به گونه‌ای

طراحی شد که بتواند نشانگرهای مناسبی برای اندازه‌گیری نگرش به فرزندآوری باشد و ۶۰ گویه آن، به تأیید ۱۴ نفر از کارشناسان متخصص رسید و روایی محتوایی آن تأیید شد.

نتایج پژوهش، در روایی سنجی پرسش‌نامه، با بهره‌گیری از همه شاخص‌های روایی (محتوایی، ملاکی و سازه‌ای)، نشان داد که پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندآوری، از روایی لازم و البته در سطح بالایی برخوردار است. همچنین آلفای کرونباخ ۰/۹۶۹ نشانگر اعتبار بالایی این پرسش‌نامه است که نتایج مربوط به آن در بحث یافته‌ها گذشت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابن‌فهد حلی، احمدین، ۱۳۹۲ق، *عدة الداعی*، تحصیح و تعلیقه احمد موحدی قمی، قم، مکتبه وجدانی.
- اوجاقلو، سجاد و همکاران، ۱۳۹۳، «تغییرات نسلی ارزش فرزند و رفتار فرزندآوری زنان پیش و پس از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: شهر زنجان)»، *زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۶، شماره ۳، ص ۴۰۹-۴۲۵.
- باعزت، فرشته و همکاران، ۱۳۹۵، «بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی مقیاس نگرش به باروری و فرزندآوری»، *مجله دانشکده پرستاری و مامایی ارومیه*، دوره پانزدهم، شماره ۱ (۹۰)، ص ۳۷-۴۰.
- پابنده، ابوالقاسم، ۱۳۸۲، *نهج الفصاحه*، تهران، دنیای دانش.
- پارسا، محمد، ۱۳۸۳، *زمینه روان‌شناسی نوین*، تهران، بعثت.
- پژهان، علی و آیتا کمالی‌ها، ۱۳۹۴، «تأثیر عوامل فرهنگی بر باروری زنان ۱۵-۴۹ سال منطقه ۱۲ شهر تهران»، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، سال ششم، شماره ۲، ص ۱۱۵-۱۳۷.
- پیلتن، فخرالسادات و محمد رحمانیان، ۱۳۹۴، «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و مردان متأهل (مورد مطالعه: زنان و مردان ۲۵ تا ۴۵ ساله شهر جهرم)»، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، سال هفتم، شماره ۲، ص ۱۲۱-۱۳۴.
- ثندایک، رابرت ال، ۱۳۷۵، *روان‌سنجی کاربردی*، ترجمه حیدرعلی هومن، چ سوم، تهران، دانشگاه تهران.
- جوکار، محبوبه و محمدمهدی صفورایی پاریزی، ۱۳۹۳، «مدرنیته، تغییر سبک زندگی و کاهش جمعیت در ایران»، *پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، سال دوم، شماره ۲، ص ۳۹-۶۹.
- حراملی، محمدین حسن، ۱۴۰۹ق، *وسائل الشیعه*، قم، مؤسسه آل‌البیت.
- دلاور، علی، ۱۳۸۰، *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*، تهران، رشد.
- رستگارخالد، امیر و همکاران، ۱۳۹۶، «جهت‌گیری ارزشی زنان و کنترل باروری»، *فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده*، دوره نوزدهم، شماره ۷۵، ص ۷-۲۹.
- شجاعی، محمدصادق، ۱۳۹۲، *دیدگاه‌های روان‌شناختی حضرت آیت‌الله مصباح یزدی*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- شجاعی، محمدصادق، ۱۳۹۷، *روان‌شناسی در قرآن و حدیث*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- صدوق، محمدین علی، ۱۳۸۵، *علل التبریح*، قم، کتابفروشی دآوری.
- ____، ۱۳۷۶، *الأمالی*، تهران، کتابچی.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین، ۱۴۱۷ق، *تفسیر المیزان*، قم، جامعه مدرسین.
- طبرسی، حسن‌بن‌فضل، ۱۳۷۷، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف الرضی.
- علوی، سیداسماعیل، ۱۳۹۸، *نگرش به فرزندآوری براساس منابع اسلامی و ساخت پرسشنامه اولیه آن*، پایان‌نامه کارشناس ارشد، روان‌شناسی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- علوی، سیداسماعیل، ۱۴۰۰، «مفهوم‌پردازی روان‌شناختی ارزش فرزندان براساس منابع اسلامی» در: *مجموعه مقالات همایش ملی چالش‌ها و راه‌کارهای تعالی نهاد خانواده در مذاهب اسلامی با محوریت آسیب‌های اجتماعی*، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- فتحی، الهام، ۱۴۰۰، «روند باروری ایران، از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹»، *درگاه ملی آمار*، بخش گزارش‌های تحلیلی www.amar.org.ir.
- فتحی آشتیانی، علی، ۱۳۹۵، *آزمون‌های روان‌شناختی*، تهران، بعثت.
- کلاتری، صمد و همکاران، ۱۳۸۹، «بررسی جامعه‌شناختی گرایش به فرزندآوری و برخی عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: جوانان متأهل شهر تبریز)»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و یکم، شماره ۳۷، ص ۸۳-۱۰۴.

کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *الکافی*، تحقیق علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
 گلپایگانی، زهرا، ۱۳۹۴، «بررسی عوامل موثر بر تغییر نگرش خانواده‌های ایرانی در خصوص کم‌فرزندآوری با نگاه سیاست‌های جمعیتی»، در: *کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی*، مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما.
 متقی هندی، حسام‌الدین، ۱۴۱۳ق، *کنز العمال*، بیروت، مؤسسه الرساله.

مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحارالانوار*، تحقیق جمعی از محققان، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
 محدث نوری، حسین، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل*، بیروت، دار الوفاء.

مفضل بن عمر، توحید مفضل، ترجمه محمدباقر مجلسی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹ش.
 محمدی، نعیمه و بتول صیفوری، ۱۳۹۶، «بررسی جامعه‌شناختی عوامل موثر بر ترجیح باروری زنان»، *زنان و خانواده*، ش ۳۶، ص ۴۹-۷۰.

مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۹۱، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
 موسوی، سیده‌فاطمه و مهدیه‌سادات قافله‌باشی، ۱۳۹۲، «بررسی جایگاه و نگرش به فرزندآوری در خانواده‌های شهر قزوین»، *مطالعات زن و خانواده*، دوره اول، ش ۲، ص ۱۱۱-۱۳۴.

نادری، عزت‌الله و مریم سیف نراقی، ۱۳۸۷، *روش‌های تحقیقی و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی*، تهران، ارسباران.

Ajzen I. & Klobas J, 2013, "Fertility intentions: An approach based on the theory of planned behavior", *Demographic Res*, N. 29 (8), p. 203-232.

Aronson, E, Wilson, T.D, Akert, R.M & Sommers, S.R, 2016, *Social Psychology*, New York, Pearson Education, Ninth Edition.

Barber JS., 2001, "Ideational influences on the transition to parenthood: Attitudes toward childbearing and competing alternatives", *Social Psychology Quarterly*, V. 64, N. 2, p 101-127.

Bohner, Gerd, Wanke, Michaela, 2002, *attitudes and attitude change*, Psychology Prees, New York.

Brauner-Otto SR , 2013, "Attitudes about Children and Fertility Limitation Behavior", *Popul Res Policy Rev*, N. 32 (1), p. 1-24.

Soderberg M. Lundgren I. Christensson K.Hildingsson I., 2013, "Attitudes toward fertility and childbearing scale: an assessment of a new instrument for women who are not yet mothers in Sweden", *BMC Pregnancy and Childbirth*, N. 13, p 197-205.

Morgan, s.p, 2008, "Is low fertility a 21st century demographic crisis?", *Demography*, N. 40, p. 589-603.